

Епохальні події

(Продовження із стор. 1)
Базіо Дефранс говорить: „перед такою вірою в свою правду і слушність своєї ідеї, в непереможну силу духа, — окупант відступив...”

На що ж тему Даниель Ропс зазначає: „в наш час хвилю думати, що сила і не переможність спочивають виключно на золоті і багнеті, або на атомній зброї. Навпаки, в наш час головна сила лежить у містичному наставленні духа, в головному і непоборному чиннику духового характеру.”

Діяння цього містичного чинника як вирішальної сили, протязом нашої історії, і не лише нашої, виявляється образами епохальних подій, у питомім ритмі. Хвилями цього ритму нас кидає то в безнадію упадку, то виносить у сферу нового злету, нового відродження, на шлях власних історичних традицій. Так ділає та вища таємна сила, яка одна знає, як і з допомогою яких чинників вести нас на шлях нашої місії, призначення нашої нації. В бурхливих зривах цього епохального вихору злітають, мов сухе пожовкле листя, мертвим ганчір'ям останні залишки негострих віджилих ідей, настроїв і дій. Пережитки цих архаїчних феноменів зметаются тоді і тамуть як чорна мара у світанку нового дня. Це з саповідь, попередження приходу нової епохи і її нових людей, їх акції, забарвлених новим духом, духом нової доби.

Візьмим приклад подібних подій на Україні за останні сто років. Шестидесяті роки минулого століття. Коротко перед тим закінчився період останніх проявів стремління національного духа української ідеї і її аспірацій. Розгром Кирило-Методіївського Братства, репресії уряду, смерть Шевченка і разом з тим повільний відхід у потилю останніх ідейних постатей з „козацького панства”, як називав Шевченко представників козацької еліти з шляхти, носіїв наших державних прагнень і національних традицій. А їх нащадки почали тягнути в інший бік, шукаючи в столітті „ласки царської”. Так,

як то в таких випадках завжди буває, почала замирати ідея, а її дух відлітати від людей, що вже нездідні були ним жити й горіти. Занепад ідейного стимулу був головною причиною, що загальна оспалість опанувала країну.

Виглядало, що настроєм байдужості, іділічного примирення з ворогом не буде кінця-краю.

І власне в цей час трагедії байдужості — поява двох молодих людей кидає яскравий жмут світла в безнадію наших політичних обривів. Імена тих двох студентів Київського університету були: Володимир Антонович і Тадей Рильський. Зголом до них приєднались інші. В нових розшуках нового національного пераю вони ринули йти до джерел народної душі, з яких черпали живу сірую нового відродження. „В на род” і „для народу” було те гасло, яке кидається як антитезу попередньої доби. З цього епохального рішення пізніше постає рух народництва, який є повною антитезою оспалості й розчарування сучасності, рух започаткований людьми віри й ентузіазму, ставкою на народ, а не на ту провідну верству, яка тоді вже перестала бути такою на Україні. Народники, своєю окраскою „українськості”, поставили себе негативно до „московськості” і „польськості” тодішніх політичних настроїв. „Льохальність” стала тут символом національної окремішності.

Цих „хлопоманів”, очевидно, не визнає загал. Спочатку і ворог, і свої, над ними просто сміються, потім злобують, уважають їх за фантастів і майже божєвільних. Пізніше, „бать-

ки”, старше покоління, звертаються до влади з проханням покласти край небезпечній діяльності цих „фантастів”, як нап.р. батько майбутньої дружини В. Антоновича, військового, з походження балтійського барона, який просив царську владу „дослідити, чи психічний стан В. Антоновича нормальний”. А батько Т. Рильського просто прохав губернатора заарештувати його сина за те, що той разом з Антоновичем „бунтують його селян (кріпаків) і селян сусідніх маєтків”.

З мрії цієї жменьки фантастів-романтиків і виник епохальний рух народництва. Постає „стара громада”, яка, не маючи, правда, партійної окраски, все ж не була позбавлена ясної політичної орієнтації. Їх антимосковськість і демократизм (народництво) були протиставленням попередній доби. Словники, збирання етнографічних матеріалів, історичні й археологічні дослідження, праці над питанням козацчини, Запоріжжя, стародавніх і локальних пам'яток архітектури й мистецтва, опрацювання архівних матеріалів, що відносяться до геральдики й минулого наших міст українськості, їх форм організації, все це складається в синтезі і творить базу, на якій, у майбутньому, мало б постати чергове національне відродження. Таким чином „стара громада” закладає підмурівки нової доби. Тим і є її акція епохального подію на Україні, а її діячі — епохальними постатями, які видивили своє, протиставлення і до настроїв своєї сучасності і до орієнтації попереднього часу.

Своїм духом політичного анархізму як і своїм москвофільством Драгоманов епохальним явищем не

був, оскільки не видивити своєї ясної антитези до попередніх поглядів і настроїв, не давши також жодної оригінальної нової концепції. Лише надто затруїв своїми ідеями і певні верстви нашого суспільства. Правда, без цього останнього наслідку, щось подібне і значно пізніше мало статись із блискучою працею В. К. Липинського, яка, видивити ясно окреслену і традиційну у своїй нові

ідеологію, теж не вилвилась антитезою до попереднього, оскільки не рвала з Росією, а навпаки, ставала на позицію „союзу трьох Русей”.

Роки 1900 принесли свою епохальну антитезу. Майже пів століття „Громада” виявляла собою українську душу і українську сутність нашого краю, його настроїв і його передового наставлення. Вона була разом національних стрем-

ління країни майже пів століття і, раптом, її на зміну дев'ятсоті роки видивити свою яскраву антитезу, коли Д. Антонович і М. Русов кидали гасло: „...нам досить промад, нам потрібна політична партія!”, засновуючи у Харкові, в невеличкому колі студентів першу українську революційну партію — „РУП”.

(Далі буде)

М. Л-а

До історії видання Кулішевих перекладів творів Шекспіра

У Кулішеві творчій спадщині знаходимо не тільки оригінальні твори, але й переклади з літературних надбань інших народів. Між останніми важливе місце займають переклади творів Шекспіра.

Перший том цих перекладів (до якого увійшли твори „Отелло”, „Троїл і Креїда” та „Комедія помилок”) був надрукований у Львові 1882 року. Згодом справа з видаванням перекладів припинилася на декілька років. По довгий перерві пробував її (справу) реактивізувати український філолог Євген Тимченко. Він особисто вдавсь до Куліша і вивдавав дозвіл на друкування перекладів не тільки Шекспірових творів, але й інших авторів. Видання мало здійснювати при видавництві журналу „Правда” у Львові, про що подбав Тимченко. Першим твором, що його редакція „Правди” одержала для друку, був „Вільгельм Тель” Шіллера. Поки „Правда” почала друкувати „Вільгельма Теля”, Куліш відкликав свою згоду, бажаючи, щоб переклади були друковані окремим виданням, а не на сторінках журналу. „Правда” не могла піти назустріч бажанням Куліша, і видавання перекладів тим самим знову припинилося. Аж у 1894 році київська громада головною за ініціативою Миколи Лисенка відповіла клопотанням про видання. На бажання громади справою займався Микола Лисенко. З його листування видно, що робилися заходи видавати переклади у Львові, а також і за допомогою видавництва „Київ-

ська Старина” в Києві. З огляду на цензуру плян видання в Києві не вдавсь — так, що єдиною можливістю залишалось видати переклади поза кордонами російської імперії. Бажаючи друкувати Кулішеві переклади у Львові, Лисенко звернувся до Івана Франка, щоб останній зайнявся цією справою на місці. Всі бажання, як самого Лисенка, так і київської громади, були з'ясовані в листі Лисенка до Франка з датою 15 листопада (за ст. ст.) 1894 року. З цього листа відомо, що друкування мало початись „Вільгельмом Телем” тому, що рукопис цього перекладу находився вже у Львові в редакції „Правди”, звідки Франко мав його забрати. Після „Вільгельма Теля” мали йти твори Шекспіра. Формат цих видань мав бути такий, як формат першого тому, виданого 1882 р. Відповідаючи Лисенкові, Франко дав згоду зайнятися цією справою для літератури справою. Розпочинати однак видання „Вільгельмом Телем” у Франка не було великої охоти, і про це він заявив Лисенкові, на що одержав від останнього таку відповідь:

„Товариство теж стало на тому, щоб не друкувати Кулішевого „Вільгельма Теля”. Для того прошу Вас негайно вислати його до мене у Київ”. (3 листа Лисенка до Франка з датою 31 травня 1895 року.)

Але й справа з виданням творів Шекспіра не поступала вперед. Так воно проди видавати переклади у Львові, а також і за допомогою видавництва „Київ-

письменника про видання стала клопотатися його дружина Олександра (Ганна Барвінок). Знаючи, що цією справою займається Микола Лисенко, звернулася до нього. Лисенко порадив їй прислати рукописи до Києва, що вона й зробила. Рукописи були прислані на руки знаного діяча в Києві Василя Тарновського. Там вони переписувалися і підготовлялися до друку. Разом з рукописами був присланий і плян видання зроблений самим Кулішем. Згідно з цим пляном твори мали видаватись у такому порядку:

Том I. — Отелло, Троїл і Касида, Комедія помилок — видано перед тим 1882 року.

Том II. — Король Лір, Коріолан, Приборкана гоструха.

Том III. — Юлій Цезар, Ромео і Джульєтта, Багацько галасує знехв'я.

Том IV. — Макбет, Антоній і Клеопатра, Міра за міру.

Том V. — Гамлет, Цимбелін, Венеційський купець.

У листі до Олександри Кулішевої від дня 18 лютого 1899 року Микола Лисенко подає до відома, що між присланими рукописами немає двох останніх драм, тобто „Цимбелін” і „Венеційський купець” і сподівається, що Куліш не вестим їх перекласти.

Цим разом справа з виданням набрала щасливіших форм. Іван Франко, до якого ще раз звернувся Микола Лисенко, зв'язався з „Українсько-руською Видавничою Спілкою”, яка й почала здійснювати видання.

„ПЕРЛИНИ СВІТОВОЇ ЛІРИКИ”

Таку назву матиме серія книг у видавництві „Дніпро”, присвячена творам видатних поетів України і перекладам творів світової літератури. Першою книжкою в цій серії, як інформує „Літературна Україна” (ч. 65 за 1965 р.) є збірка поезій шотландського поета Роберта Бернса. До збірки увійшли твори, поміщені в першому виданні з 1959 р., а також деякі нові в перекладах М. Лукаша і В. Мисюка. Видавництво планує чергові

видання. Між ними твори М. Лермонтова, Я. Райніса, О. Хайяма, І. Франка, П. Безруча, П. Верлена, Е. Верхарна, Г. Гейне, У. Шекспіра, Ф. Шіллера та ін.

Як звичайно, пляни великі і намічено друкувати цілу бібліотеку світової лірики. Але, як це практика більшовицька довела і далі доводить, це будуть припадкові появи. Гора породить мишу! Тому воліли б ми замість плянів читати готові, зреалізовані видання.

В. Куліш

Слово про будинок „Слово”

*Поруч Сенченка, на тому ж поверсі жив жидівський письменник Квітка. Досить молодий у ті часи, жонатий та прикладний батько доньки-одиначки, шанований в літературних колах. Тихий і спокійний мешканець „Слова”, заарештований і засланий. Про долю його та його родина не чув ніколи.

Жив у „Слові” теж літературний критик Лейтес. Його рідко бачили в „Слові”, він взагалі не брав ніякої участі в житті „Слова”. Не можу теж пригадати, чи був він жонатий, чи парубкував. Але як критик був відомий усім. Приятелював із Шупаком та Коряком, про якого буде мова далі.

Михайло Биковець. — Надзвичайно мила людина оцей Миша, як його по-приятельському називали у „Слові”. Миша колись видав тонкосінку збірку чи не віршів (от не пригадаю), але така збірка існувала, це факт, а її сам бачив. Але Миша був відомий не з овеї літературної творчості, а з того, що був директором бібліотеки ім. Василя Блакитного на Капелунівській вулиці. Це була не велика, але можна сказати, чудова бібліотека, в якій були зібрані унікальні світової літератури, тут були майже всі, а може й усі переклади на українську мову чужих авторів. А найцікавіше те, що Биковець просто викладав російські книжки, або російські переклади. Зайво говорити, що українська література була тут заступлена майже всецільно, зокрема відділ сучасної української літератури, яку кожний український письменник поповняв своїм черговим твором. Дякуючи, власне Биковцеві, ми, діти у шкільному віці, користувались тією бібліотекою дуже широко. Як і ін-

* Продовження в ч. 8 „Л. і М.”

ших, його заарештували, заслали, і по ньому слід пропав. Жонатий був Биковець з однією вчителькою, яка від першого шлюбу мала двох хлопців, з якими я товаришував. Після арешту чоловіка, коли не помиляюсь, дружина Биковця подалась до рідного села Шишаки на Полтавщині.

Я перескочив помилково один поверх, на якому, якраз під Биковцем, жив тоді Андрій Голошко, автор відомої тоді повісті „Бур'ян”, яку ми навіть у школі мусили „дивчатити”. Замкакутий, неговіркий, неспокійний. Одним словом, саме тобі „не”. Ходили чути, може це й була правда, що Голошко під час революції застрелив свою жінку. Чого, за що і навіщо — невідомо. Був жонатий з молодією сестринкою жидівського письменника Квітки. Жив Голошко якось особіно від усіх і, здається, не багато мав приятелів. Дітей у Голошків не було. Голошка залишили й він переїхав до Києва, де й досі живе й пописує.

У свій час було багато шуму з приводу роману „Без ґрунту” Григорія Епіка. За цей роман надзвичайно милого і приємного в товаристві письменника добре побило, висагали хаяття, щоб після цього знову побити. Епік був чорнявий, з виразною ямочкою в боріді. Мав надзвичайно симпатичну жіночку, що була безмежно закохана в свого чоловіка. Мала маленького синочка, що так і не натішився своїм татом. Арештували Епіка в другу чергу, точно — 6-го грудня 1934 року, якраз на день до арешту Миколи Куліша. Після закінчення слідства, це було в літі 1935 року, Постишев випустив книжечку, в якій наводив ніби автентичний Епіковий лист до Сталіна, мовляв, Григорій Епік у всьому кається, признається до терору, контрреволюції, і просить НКВД усіх українських письменників „розрахувати як скажених псів”. (Я ніколи не забуду того жахливого враження від цієї книжки! Це ж була перша офіційна вістка про долю заарештованих у Харкові. До того часу доля

наших батьків була нам абсолютно невідома. Це був присуд, який наважди перекреслював усі надії на повернення ув'язнених.) „Але — писав Постишев — ми їх не розспріляємо як скажених псів, але дамо можливість виправити свої помилки й передумати все, що було зроблено на шкоду совєтському уряду.” Такий при- ближний зміст тієї книжечки.

Дружина Епіка зникла з синочком зі „Слова”. Можливо поїхала за чоловіком. Є дві дати смерті Гр. Епіка — одна неофіційна з 1937 чи 38 року і друга, „офіційна”, — 1942 року. Це знаменна дата, бо в тому році „помирало” дуже багато письменників, зліквідованих під час війни.

На третьому поверсі, в чотирьохкімнатному мешканні з балконом, що виходив у двір, жив Микола Хвильовий. Невеликого росту, скромно одягнений, рідко коли в цивільному, тобто в убранні з краваткою, яку одягав дуже рідко. На загальній фотознімці Валіте Хвильовий сидить у першому ряді в убранні та білій краватці. Цю краватку йому зробив Куліш, зав'язавши хустину до носа, „щоб не псувати загального, ідеологічно витриманого пейзажу”. Найіраче почував себе Хвильовий у мисливському одязі, тобто в грубій куртці, чоботях, невиразного кольору й давності штанах та кашкеті. Через члене мисливські торби й рушниця в чохлі. В одній руці поводок, на якому прив'язані пси, у другій маленька, портативна машинка до писання. Коли б не ота машинка, виглядав би Хвильовий як аматор-мисливець, що оце їде, або повертається з полювання.

Одружений був Хвильовий з Юлією Уманцевою, що мала від першого шлюбу доньку Любу, якою Хвильовий з любов'ю опікувався. Все ж таки, заходячи до нас, просив тата віддати йому мене, бо „так хочеться мати сина”... Важко сказати, що подружжя Хвильових було дібране. Уманцева не грішила ні красою, ні